

Yıl: 1955

M. ZEKİ ORAL
KİTAPLIĞI

Cilt : IV, Sayı: I-II

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN
ÜÇ AYDA BİR ÇIKARILIR

I-II

A. Ü. İLÂHİYAT FAKÜLTESİ KİTAPLIĞI
Ayniyat No.
Yer No. 5840/4

1955

Bu eser
MEHMET ZEKİ ORAL'ın
A. Ü. İlahiyat Fakültesine
armağanıdır

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ—ANKARA

1 9 5 5

İ Ç İ N D E K İ L E R

ÇAMLİBEL, FARUK NÂFİZ : <i>Hamd-ü Senu</i> (Şiir)	
AT-TANCİ, Prof. Muhammed b. Tâvîr : <i>Abû Mansûr al-Mâturîdî</i>	1
ANSAY, Ord. Prof. SABRİ ŞAKİR : <i>İslâm hukukunda Kâsânî'ye göre bulunmuş çocuk</i>	13
SCHİMMEL, Prof. A. : <i>Roma'daki beynelmilel din bilginleri kongresi</i>	16
TURAN, Prof. OSMAN : <i>Selçuklularda faizle para ikrazı münasebetiyle zoraki bir tenkid</i>	23
ÜÇYİĞİT, EKREM : <i>Ortaçağ İslâm medeniyetinin Avrupa medeniyeti üzerinde tesirleri..</i>	31
BİRAND, Doçent Dr. KÂMURAN : <i>İnsanlığın aydınlanması ve hürriyet üzerine</i>	46
BERK, NURULLAH : <i>İslâm yazısında plâstik ve ifade (Fransızcası ile)</i>	49/53
HEJLER, Prof. Dr. FRIEDRICH : <i>Mistisizmde Tanrı mefhumu</i>	58
ÜÇOK, BAHRIYE : <i>Hamitoğulları beyliği</i>	73
ÜLKEN, Prof. HİLMİ ZİYA : <i>İbn Sina'nın din felsefesi</i>	81
BİBLİYOGRAFYA :	
H. A. R, Gibb. <i>Mohammedanism</i> (Yaşar Kutluay)	95
Hilmi Ziya Ülken, <i>İslâm düşüncesine giriş</i> (Prof. B. Z. Egemen) .	98
Dr. Abdülkadir Karahan, <i>Kırk hadis</i> (Nihad Çetin) ..	100

SELÇUKLULAR'DA FAİZLE PARA İKRAZI MÜNASEBETİYLE ZORAKİ BİR TENKİT

Prof. OSMAN TURAN

I.

“Selçuk Türkiye’inde faizle para ikrazına dair hukukî bir vesika” adıyla neşrettiğimiz bir makale (*Bellekten* LXII, s. 251—260) hakkında Hukuk Fakültesinde profesör olmuş bulunan “Bay” Coşkun Üçok tarafından *İlâhiyat Fakültesi Dergisinde* (1953, Sayı 3, s. 41—49) bir tenkid makalesi intişar etti. Filoloji, Türk tarihi ve İslâm hukuku ile alâkası olmayan ve hatta herhangi bir sahada ilme ilâve (*contribution*) mahiyetinde ciddî bir araştırması bulunmayan münekkidin böyle bir teşebbüse girişmesi tabiatıyla bir cüret idi. Bununla beraber bu tenkidi kendisinden beklenen seviyeden biraz daha olgun bulduğumuzu da derhal ilâve etmeliyiz. Bu münasebetle tenkid sahibi, bundan sonra da, hiç olmazsa, bu seviyede yazılar neşrederek, bir tekâmül yolunda bulunduğunu ispat ederse bundan memleket hesabına cidden memnun olacağımızı da kayda lüzum vardır. Fakat biz, maalesef bu kanaatte olmadığımızı ve bu seviyeye gelişinin bile müşterek bir mesai neticesi bulunduğuna dair delilleri aşağıda meydana koyacağız. Söylemeğe lüzum yoktur ki bizi burada ilk önce münekkid değil tenkid alâkadar ettiğinden ona cevap vermekle söze başlayacağız. Ciddî bir yazıya yakışmayan bazı uydurma kelimeler ve, münhasıran münekkide ait bir kısım paragraflar müstesna, umumiyetle cümlelerin düzgünlüğü ile aralarındaki mantukî istidlâl ve irtibatlar bakımından bile imza sahibine ait olması şüpheli gözükünce bu tenkide, objektif olarak, herhangi bir kıymet atfederken bunun, makalemizde ileri sürülen fikirleri ve elde edilen neticeleri değiştirecek bir hüviyet kazandığını ve tarih, hukuk tarihi bakımından zarurî olan bilgi ve metodlara dayandığını kastetmediğimizi de derhal kaydetmek yerinde olur.

Filhakika tenkid, makalemizde İslâm hukuk ve iktisad tarihi bakımından meydana koyduğumuz neticelerin isabeti hakkında tereddüdü mucib hiç bir delil göstermiş değildir. Mezkûr makalemizde, İslâm hukuku bakımından, tenkidde yer alan, lüzumsuz ve malûm teferruata girişmeksizin, iki esas neticeye varmış idik:

1— İslâmiyetin faizi yasak eden hükümlerine rağmen, iktisadî hayatın zaruretleri bu yasağı hükümsüz kılmış ve tatbikatta bir takım hukukî formüllere, şer’î hilelere başvurulmuştur. Böylece bütün Ortaçağlar boyunca para ticareti (*fâiz, ribâ*) câri olmuş, hatta bu cins ticaretin ileri şekilleri olan banka muameleleri, havale senedleri, sarraflık İslâm dünyasının iktisadî faaliyetlerinde büyük bir rol oynamıştır. İşte neşrettiğimiz vesika da, İlhanî hükümdarı Gazan Han’ın fâizi yasak eden ferman ve takibatı sırasında, Selçuk Türkiye’inde hileli yani Şeriat’la telif edilmiş bir şekil altında faizle para ikrazına dair teamülü gösteren bir hadiseyi meydana koymaktadır.

2— Selçuk Türkiye’inde câri olduğunu ispat, menşei ve Osmanlılar’a intikalini izah eden mirî toprak rejimine dair bir tetkikimize istinad ettikten sonra bu vesikanın

köylerde, mirî topraklardan yapılmış temliklerden farklı olarak, bir toprak mülkiyetinin mevcudiyetini meydana koyduğunu belirttik. Bununla beraber zamanımızın ve İslâm hukuku'nun tanıdığı, mutlak mânâda, toprak mülkiyetine uygun bir duruma sahip olan bu mülk arazinin de yine mirî rejimin yıkılması neticesi zuhur ettiği fikrini ileri sürdük. İşte makalemizin, teferruattan sarfi nazar, meydana koyduğu iki esaslı hüküm bundan ibaret idi.

II.

Tenkid, muahhar kompilasyonlardan faydalanarak, bir sürü lüzumsuz malûmatı naklettikten sonra, fâiz muamelesinin vâki olmadığını iddia ederken de bu nakillerden iddiasına faydalı herhangi bir delil çıkarmış değildir. Vesikaya före Amasya mahkemesinde yapılan akidde, Emîr Nâsiruddin Muhammed'in Emîr Şucauddin Süleyman'a, bir yıl müddetle, 1500 dirhem para ikraz ettiği, buna mukabil borçlu alacaklıya üç parça çiftliğini (*feddân*) rehin bıraktığı sarihtir. Amasya mahkemesinde cereyan eden akid, bundan ibaret kalsa ve borç devam ettiği müddetçe, alacaklının bu merhundan yani üç feddân araziden hiçbir intifâ hakkı olmadığı sarahatle malûm olsa idi hâdise basit bir ödünç verme ve rehin mahiyetini alır ve tabiatıyla bir fâiz muamelesi bahis mevzuu olamazdı. Halbuki, vesikanın açıkça gösterdiği üzere, borçlu alacaklıya, yalnız arazisini rehin etmekle kalmıyor, bilâkis arazinin gelirinden de bir miktarını *ibâhe* suretiyle veriyor. Demek ki ikraz edilen para, şimdilik yüzde nisbeti ne olursa olsun, mukrize bu paranın aynen iadesinden başka bir nemâ getirmekte, fakat İslâmiyet ikraz edilen paranın veya herhangi bir malın aynı cinsten bir nemâ kazanmasını men'ettiğinden, gayenin temini için, şeriatin cevaz verdiği, *ibâhe* formülüne başvurulmaktadır. Yani borçlu aldığı parayı kullanmaya mukabil, alacaklıya bunun ücretini ödeyerek ona 1500 dirhem para ve merhunun mahsulünden bir kısım iade ediyor. Kelime ve formül ne olursa olsun alacaklının parası mukabili temin ettiği bu nemânın iktisatta adı ve mânası fâizden başka birşey olamaz. Eğer İslâmiyet fâizi (*ribâ*) men'etmeseydi, o zaman, münekkidin daha kolay anlayabileceği üzere, bu nemânın aynı cinsten bir madde olduğunu görmek ve bugünkü mânâda adına rastlamak mümkün olurdu.

Durum bukadar sarih olduğu halde münekkidin, makalesine başlarken olduğu gibi bitirirken de, hâlâ "bu vesika ile İslâm hukuku esaslarına aykırı olarak fâizle para ikraz edildiği yolunda bir iddiada bulunmanın pek de yerinde olmadığı sonucuna vardık(!)" (s. 41) ve "bu vesikada fâiz bulunduğunu iddia etmenin yerinde olmadığı kamındayız(?)" (s.48) tarzında ısrarda bulunması yalnız ilmî bir kifayetsizlikle de anlaşılabilir bir keyfiyet olduğu "kamısında" değiliz. Eldeki vesikanın sarahati olmasa bile, İslâm hukuku ile az çok alâkalan bir kimsenin nazari hukuk (*fıkh*) ile filî hukuk arasındaki fark ve münasebetlere vakıf olması, örften veya devlet idaresinden gelen hayatî zaruretler neticesinde İslâm hukuk tarihini dolduran sayısız hâdiseleri ve teşriî (*legislatif*) faaliyetleri bilmesi veya hiç olmazsa bu hususta neşredilmiş son tetkiklerden haberdar bulunması iktiza eder. Bu ilmî hazırlığı haiz olmayan yani geçmişteki hukukî hâdiseleri tarihî tekâmül ve şartlar içinde tedkik edemeyen bir ilim adamının araştırmalarında isabetli neticelere vasıl olması müşküldür. İşte makalemizi tenkid edenin içine düşmekten kurtulmadığı hatanın ilmî sebebi budur. Halbuki biz istikraz edilen paranın fâizine mukabil merhunun gelirinden intifa hakkını terkeden bir hukukî formülün, bir şer'î hilenin, İslâm dünyasında müteamil olduğunu belirtmiş, fakat, münekkid gibilere değil, erbabına

hitab ettiğimiz için de bu hususta sadece salâhiyetli İslâm hukuku tarihçilerinin, herkesin malûmu olan, tetkiklerine işaret etmekle iktifa etmiş ve, bunlara dayanarak da, bütün Ortaçağlar boyunca İslâm dünyasında fâizle para ikrazının câri olduğunu, İspanya yolu ve *Muhatra* adı ile Avrupa'ya da geçtiğini küllî bir hüküm ile ifade etmiştik. Biz yine bu malûm esasa dayanmakla iktifa ettiğimizden türlü mezheplere göre fâiz hakkında câri hükümleri ve aralarındaki farkları burada da göstermek lüzumunu duymuyoruz. Böyle olduğu halde münekkidimiz, “*eğer o zaman ibâha riba sayılsa idi, o takdirde bu vesikada zikredilmemesi, bunun yerine şeriata uygun başka bir işlemin yapılmış olması gerekirdi*” (s. 48) ifadesiyle de anlaşılması güç bir muhakemenin kurbanı olmaktadır. Biz ibâhenin ribâ sayılmadığını ve ancak bu sayede fâiz muamelesine şer'î bir cevaz verildiğini tekrarlarlarken o hâlâ “*sayılsa idi*” şartını ileri sürmekte ve şeriata muvafık olarak yaygın bulunduğunu belirtmemize rağmen “*şeriata uygun başka bir işlemin yapılmış olması*” lüzumunu düşünmektedir. O bunu kendisine mahsus bir anlayışla teyid edebilmek için de makalemizde Gazan Han'ın fâizi men' eden fermanına dair kaydımızdan bir delil çıkarmağa çalışmış ve fakat garip bir tenakuzaya da düşmüştür. Gerçekten fermanı fetvâ sandıktan sonra “*fetva ibâhanın ribâ olmadığı yolunda verilmiştir*” (s. 49) ifadesiyle de Gazan Han'a attettiği bu fetvâya da, bizim kaydımızı anlamıyarak, böyle bir mânâ vermekte, buna rağmen kendisi tarafından uyandırulan bir hükmün dahi kendisini cerhettiğini fark edememektedir. Diğer taraftan ortada sanki ibâhenin ribâ sayılıp sayılmadığı tarzında bir mes'ele varmış gibi münekkidimiz boşuna yorumlanmaktadır. Nazarî hukukla tatbikî hukuk arasındaki farklara dair, tenkid sahibinin kolay anlayabiklmesi maksadiyle, tahrihten değil zamanımızdan bir misal vermek faydalı olur. Meselâ bugün Türkiye'de medeni kanuna rağmen birden fazla kadın ile evlenme hâdisesi vardır. Ve nesebi gayri sahîh çocuklara dair sâdir olan kanunlar da örften veya eski hukuktan gelen bu vakıânın şer'î bir hilesi olarak meydana çıkmaktadır. Şimdi “Bay” Coşkun, medenî kanun bunu yasak ettiğine göre, böyle bir şeyin mevcudiyetini inkâr eder mi? İşte bu, medenî kanunun hüküm sürdüğü bugünkü Türkiye'de içtimaî şartlarla eski hukukî örf ve teâmüller nasıl yaşamakta ve hattâ kanunî formüllerle halledilmekte ise İslâm hukukunun câri olduğu zamanlarda da iktisadî zaruretler ve hukukî teâmüller icabı, fâiz muameleleri aynı şekilde yaşamış ve hatta şer'î formüllere göre devam etmişti. Bütün bu zorlamalara rağmen, ibâhe suretiyle, alacaklının temin ettiği menfaati gizleyemeyen tenkidçi “*gene de alacaklının ibâhe yoluyla elde ettiği menfaatin fâiz sayılıp sayılmıyacağı da akla gelebilir*” (s. 49), ifadesini koymak suretiyle huzursuzluğunu izhar etmekte ve bütün emeklerini fedâ ederek bize yaklaşmaktadır.

Vesikaya göre, ceryan eden fâiz haddini hesap ederken, bir kelimeyi yanlış okuyup tercüme etmiş idik. Bu hatamızın farkında olmadan bize tâbi olarak bu hatayı tekrar eden münekkidin, fâiz haddiyle alâkalı olarak bizi tenkide devam ederken nasıl bir fâsid daire içine düşmüş olacağı kolaylıkla istidlal edilebilir. Fakat, biz şimdi bu hatayı tashih edersek kendimizle birlikte onu da kurtarmış olacağız. Filhakika bizi yanıltan ve münekkidi de bu hatamızın kurbanı eden şey “*rub* ربيع” olarak okuduğumuz kelimenin “*ray* ربيع” şeklinde düzeltmekten ibaret olacaktır. Metnin buna göre anlaşılması daha kolay ve mantukî bir şekil alacaktır. Bu durumda rehin edilen arazî mahsulünün (*ray*) yarısı ibâhe suretiyle terkediliyor; yani fâiz olarak veriliyor demektir. Esasen metnin, münekkidin de bize tâbi olarak, merhunun dörtte biri yarısının ibâhe edilmesi (اباح نصف ربيع المهرهون) tarzında okunması ifade bakımından caiz değildir. Eğer maksad sekizde biri idiyse bunu doğrudan doğruya ifade

edecek yerde “dörtte bir yarısı”^(*) demeğe bir lüzum yoktu. Bu durum fâiz miktarının normal bir hadde bâliğ olduğunu göstermektedir. Böylece karışık bir şekil alan metnin mânâsı düzeldiği gibi iktisadî tarih bakımından faiz haddine dair de daha vâzih bir netice elde etmiş bulunuyoruz.

III.

Mezkûr makalemizde, hukukî bakımdan ehemmiyetli olarak, üzerinde durduğumuz ikinci mesele de vesikanın mirî ve mülk topraklara dair ifâde ettiği mânâ idi. Çok hususiyeti ve müşkülâtı olan bu mevzuda münekkidin, mes’elelere vâkif gözükererek, hükümlerimize kolaylıkla iştiraki ne kadar dikkate şayan ise bu iştirak ettiği hükümlerimizi yeni fakat, esas ve irtibatın arî delillerle teyide çalışması da okadar hayret uyandırıcıdır. Filkakika o, “vesikadan arkadaşımızın (?) da söylediği gibi Selçuklular zamanında Anadolu da toprakların büyük bir kısmını içine alan mirî topraklar yanında köylerde de mülk toprakların bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu ise gayet tabiidir (!) Selçuklular Malazgirt’ten sonra Anadolu’yu ele geçirirlerken hemen hiç bir karşı koyma ile karşılaşmadıklarına göre (!) eskiden kişilerin elinde bulunan mülk toprakların İslâm hukukunun bilinen hükümleri sonunda? bu durumlarını muhafaza etmiş olmaları gerekir. Ancak Anadolu’da Bizanslılar zamanında da çok geniş devlet toprakları bulunduğu için kişiler elindeki mülk topraklar o zaman da azdı” (?) (s. 44) ibâresiyle, türkçe ifade ve muhakeme kifayetsizliği yanında, nasıl bir hata ve tenakuzlar girdabı içerisinde bulunduğunu göstermekte ve bu sebeble ikaza muhtaç olduğu meydana çıkmaktadır. Önce “Sayın Bay Prof. Dr” Coşkun Üçok’a fikirlerimize derhal iştirake hiç bir hakkı olmadığını ve bu durumda böyle bir hareketin ilmî nezaket kaidelerine uymadığını hatırlatalım. Zira herhangi bir iştirak arzusu ancak maddî ve manevî bir sermaye, emek veya hiç olmazsa işe ehliyetle birlikte izhar edilince kabil-i is’afdır. Gerçekten vaktiyle bir tetkikle Selçuklular’da mirî toprak rejiminin hâkim olduğunu meydana kor, bunun menşelerini ve Osmanlılar’a intikalini izah ederken toprak mülkiyetinin şekilleri üzerinde de durmuş idik [Bak R.Etudes islamiques, yıl 1948; Belleten XLVII]. Bu araştırmayı okuyan, fakat yukarıdaki ibaresinden anlaşılacağı üzere, orada geçen meselelerden tamamıyla gafil bulunan münekkidimizin fikirlemize iştirak ederken de ((hakikatte bunları anlamamıştır) bunu “gayet tabii” sayması gayri tabiidir. Çünkü biz, muahhar vesika dolayısıyla köylerde meydana çıkan toprak mülkiyetini mirî rejimin bir eseri saydığımız halde, bize iştirak ettiğini söyleyen münekkid, bize yanlış bir hüküm isnad ettiğinin farkında değildir. Zira ne evvelki tetkikimizde ve ne de yenisinde Selçuk köylerinde bu mânâda bir toprak mülkiyetinin mevcudiyetine dair bir ifademiz yoktur. Bunu söylerken de yeni vesika ve araştırmaların bu hükmü mutlaka değiştirmeyeceğini iddia etmiyoruz.

Bir zamanlar Türk hukuk tarihini okutmak cesaretini gösteren, şimdi de siyasi tarih tedrisatiyle vakit geçiren “Bay, Coşkun Üçok’un Anadolu’nun fethine dair bu kaydı ve hususiyetle ondan kolaylıkla hukukî bir hüküm çıkarma teşebbüsü cidden hazindir. Gerçekten Anadolu’nun hiç bir mukavemetle karşılaşmadan fethedildiğine dair yanlış hükmünü de kabul edelim. Bu takdirde onun sandığı mânâda hukukî bir neticenin çıkarılabilmesi için, hiç olmazsa, bu fethin sulh muahdesiyle vuku bulmuş olmasının isbatı icap eder, ki hakikatte ne bu durum ve ne de evvelkisi bahis mevzuu değildir. Böylece sermaye, emek ve ehliyet bakımından ümid bahş olmayan bir iştirak teklifinin kabul edilmemesi mazareti cidden meşrudur.

دردتہ بر حصہ بہ مالک و رتد ایہ اولڈون
ایکٹ اولڈو (ربیک یا بس) قولدیند
دردتہ بر حصہ بہ مالک و رتد ایہ اولڈون
ایکٹ اولڈو (ربیک یا بس) قولدیند

IV.

Esasa taalluk eden tenkidlerin mahiyeti böylece belirdikten sonra bunların, vesikanın filoloji bakımından yaptığımız mesaiye dair, manâ ve kıymeti üzerinde durabiliriz. İtiraf etmek icab eder, ki tenkidin, imza sahibine ait olmadığı, kendi ifadesiyle de sabit bulunduğu üzere, az çok faydalı ve mânâlı olan kısmı da filolojik hususlara münhasırdır. Bunu söylerken de dikkatsizlik ve zuhulden ileri gelen bazı metin ve tercüme hatalarına rağmen bunların tez ve mânâyı değiştirecek bir ehemmiyette olmadıklarına derhal işaret etmek yerinde olur. Meselâ tercümede “*bu tarihte Amasya'da hâkim ibaresinin aslı olan arapça “al-hâkim bi-Amasya al-mahrusa fi tarihi” ile “bi-fedân” kelimeleri arapçasında düşmüş, “şar’iyyeten” kelimesi de her ikisinde zuhule uğramıştır.*

Münekkidin Alaiyye'nin türkçe telâffuza göre yazıldığını ileri sürdüğümüz bir kelimeyi Alala olarak okuması ve bunu bugün Merzifon'a bağlı bir köyle birleştirmesi makbul gözükmekte ise de iki sebep derhal iştirakimizde tereddüd uyandırmaktadır: 1) Arapça bir beldeye mensubiyeti gösteren nisbetler harfi tarifsiz kullanılmaz. Buna dair arab gramerini bir tarafa bırakarak bizzat bizim vesikada geçen İbrahim'e aid nisbetin de harfi tarifiyle al-Karahisarî şeklinde yazıldığına işaret edelim. Eğer, münekkidin dediği gibi, Emîr Süleyman bu köye mensub olsaydı nisbetinin Alalayî değil al-Alalayî şeklinde olması gerekirdi. Nisbetin türkçe olan Alalalı şeklinde geçmiş olmak ihtimali ise gerek arapça ibare içindeki mevkii dolayısıyla gerekse imlâ bakımından imkânsızdır; 2) Elimize geçen bunca vesikalarda şehir ve kasabalara mensubiyet yanında bir emîr'in bir köye nisbetiyle tanındığına dair bir kayda rastlamıyoruz. Bu sebeble biz Alaiyyeli mânâsında al-'Alaî kelimesinin Türkmen telâffuzuna göre al-Alayı olduğunu düşünmüştük. Nitekim 'Alâiyye adı al-Omarî, İbn Batuta ve sair bir çok arapça kaynaklarda 'Alâyâ, Karahisar Karasar, Hamideli' Amid-ili.... gibi Tütken telâffuzuna göre yazılmıştır. Evvelce olduğu gibi şimdi de asıl tezle alâkadar olmayan bu türlü teferruat üzerinde daha fazla durmayacağız. Çiftliklerin bulunduğu köyün adını metne göre okumakta müşkülât vardı. “*Köylerimiz*” adlı eserde ve haritalarda bu isimle alâkalı bir köye rastlayamamıştık. Münekkid “*Türkiye'de meskûn yerler kılavuzu*”nda Amasya'nın Taşova kazasına bağlı Karlık köyü içerisinde Akkişi adlı meskûn bir yer olduğunu, binaenaleyh bizim Öksi şeklinde okuyuşumuzun yanlış bulunduğunu söylüyor, ki bu kadarcık müsbet bir gayret sarfettiğinden dolayı kendisini tebrik ederiz. Arapça metinde “*minhu*” yanlış olarak “*min*”, “*li'l-mürtehin*” de “*al-mürtehin*” şeklinde çıkmışsa da bu tabii hataları tercüme ve mânâyâ tesir etmemiştir. Tenkid sahibinin tercümede bir kaç defa “*ibâhe etti*” kelimesini “*verdi*” kelimesiyle gösterdiğime dair iddiası tamamiyle mesnedsiz ve şaşırtıcıdır. Çünkü biz daima parantez içinde veya dışında “*ibâhe etti*”, “*mubah kıldı*” tarzında hakikî istilâhları kullanmışızdır (tenkid, s. 43).

Durum böyle iken yani tercümemizde esas mânâ bakımından hiç bir hata bulunmadığı halde münekkidin, bazı kelimeleri değiştirmek suretiyle bizim tercüme aynen alıp, güya yeniden tercüme etmesi veya buna lüzum varmış gibi, makalesine dercetmesi sadece bir mugalâttir. İki tercümenin karşılaştırılması kâfi geleceğinden bu hususa dair başka bir şey söylemeğe hacet yoktur. Münekkidin ilk defa tesadüf ettiği *muhâtara* istilâhının tabii hatası olarak ha yerine hı ile yazıldığını görecektir ve bunu düzeltecek kadar dikkatine hayran olmamak ve fakat türkçe ifadede ve mantıkî irtibatın mahrum kalan yazılarının neden böyle bir ihtimama tâbi bulunmadığı do-

layisiyle şaşmamak mümkün değildir. Yalnız bu makalemizle iktifa etmeyen tenkid sahibi bizim mirî topraklar hakkındaki makalemizi de ihmal etmiyor; fakat o, birçok problemlere temas eden bu tetkikin yalnız fransızca başlığında bir hata olduğunu kaydetmekle iktifa etmektedir. Tercümedeki sağlamlıktan sarfi nazar makaleyi dergisinde basan Prof. J. Sauvaget'ye rağmen o "droit terrien" tâbirinin doğru olmadığını iddia etmektedir. Meşgul olduğumuz meseleler hakkında bir hüküm vermek şöyle dursun bunları takib edemeyecek bir durumda bulunduğu meydana çıkan münekkidin şahsımız ve makalemiz hakkında "şeklen çok ilmi bir araştırma yayınlandı.. eğer müellif arkadaşımızın (?) hukuki bilgisi ve biraz olsun islâm hukukuna vukufu bulunsaydı.. "(s. 41) ifadesiyle tezyife yeltenmesi insana Hâmid'in böyle bir münasebetle söylediği bir hicviyesini burada hatırlatmaması mümkün değildir.

V.

Tenkidin, meydana koyduğumuz bu hüviyetine rağmen, yine de tamamıyla imza sahibinin eseri olmadığına dair beyan ettiğimiz şüpheyi takviye için biraz bu husus üzerinde durmamız gerekmektedir. Filhakika münekkid ilk sahifenin notunda arapça az bildiği (!) kaydıyla İzzet Türkmen Bey'in yardımından faydalandığını söylerken makalenin hazırlanmasında müessir birini bizzat kendisi vermektedir. Burada arapça biraz bilir görünmek isteyen, hakikatte ise türkçe ifadeleri kifayetsiz ve mantikî irtibattan mahrum olan durumunu şimdilik bir tarafa bırakarak İzzet Türkmen'in arapçası yanında bir paleografya bilgisine ve bu gibi metinleri okuma mümâresesine sahip olduğu isbat edilemezse, bazı meşkül kelimelerin okunuşunda başka birisinin daha hissesi olmak icab eder. Meselâ basit bir iş olmasına rağmen metinde bir çok şekillerde okunması mümkün olan bir köy adını tesbit edebilmek için "Türkiye'de meskûn yerler kılavuzu"na başvurarak tahkik etmek keyfiyeti de, filoloji, toponimi bilgilerini gerektirdiğinden ve imza sahibinin bunlarla iştigaline dair bir alâmet mevcut olmadığından bu hususları da kendi faaliyeti eseri saymak müşküldür. Ona, kulaklarımıza gelenlerden sarfi nazar, bu hususta yardım ettiği muhtemel bir kimse de tenkidin sonundaki şu "bu vesikayı ilk önce yayınlamak ve incelemek şerefi de - arkadaşımızın da bildiği gibi (?) - Konya Müzesi Müdürü Sayın Zeki Oral'a aittir." (s. 49) ifadesiyle meydana çıkmaktadır. Gerçekten fotoğrafları ilk defa tarafımızdan temin edilen ve 1948 de muhtevaları yukarıda mezkûr tetkiki-miz vasıtasıyla ilim âlemine bildirilen bu vesikalar daha sonra Zeki Oral tarafından Konya'da basılan bir dergide (*Anıt*, 1950, XVI, XVII) neşredilmiştir. Makaleyi yazdıktan sonra beni bu neşirden haberdar eden bir zattan aldığı anlaşılın bu malûmat da münekkidin samimiyetsizliğini meydana koymağa kâfidir. Zîra eğer münekkid bu neşre herhangi bir kıymet atfetmiş ise samimî bir ilmî tenkidin icabı makalesinde bu neşrin de yer alması veya hiç olmasa buna dair kısa bir hükmün verilmesi gerekirdi. Gerçekten bu neşri gören bizim neşrin lüzumunu kolaylıkla kavrayabileceği gibi bu makalede ileri sürdüğümüz fikirlerin hiç birisine de orada rastlamak mümkün değildir. Böyle olmasa bile bir vesikanın, ehemmiyetine binaen, bir kaç defa neşri ilmin icabatındandır. Ve neşir kadar mühim olan şey de vesikanın kıymetlendirilmesi ve ihtiva ettiği meselelerin vaz ve hal keyfiyetidir. Müellifin bu bedahetleri öğrenmesi ilmî çalışmalara başlaması için olmasa bile ciddî meselelere karışmaması için faydeli olur.

Tenkidde muahhar kompilasyonlardan alınarak lüzumsuz yere dercolunan İslâm hukuna dair bazı istilâhların tarif ve izahları gibi basit bir mesainin bile münek-kide ait olmadığı onun neşriyatına dayanılarak ileri sürülebilir. Filhakika bu kısım da bize ilmî formasyon ve metodtan mahrum, İslâm hukuku tarihi ve kaynaklarına vakıf olmayan, fakat eski hukuk sahasında sadece pratik olarak bazı malûm bilgileri haiz bir kimsenin yardımını göstermektedir. Bu işaretlerden ve duyduklarımızdan başka, basit ve makale için lüzumsuz olmasına rağmen, tenkitte hissedar ve cesaretlendirenlerin bulunduğu kanaatine sevkeden bir âmil de imza sahibinin meslekî faaliyetleridir. Filhakika akademik mevkiine kolaylıkla çıkmış olan Dr. Coşkun Üçok'un ilmî hiç bir münasebeti olmadan derhal Türk hukuk tarihi tedrisatına başlamış olması ve hatta bu hususta herhangi bir ilmî hazırlığı bulunduğu dair bir delil vermemiş bulunmasına rağmen aynı yıl içinde derhal "*Türk hukuk tarihi dersleri*" (İstanbul, 1946) adlı bir kitap neşretmesi onun cesareti ve ilim anlayışı bakımından güzel bir misaldir, ki bu hususta ilk mesuliyet şüphesiz Hukuk Fakültesi'ne aittir. Gerçekten kâfi bir ilmî formasyondan sonra Ortaçağ Türk tarihi üzerinde sağlam bir ihtisasa, İslâm hukukuna ve daha başka sahalarda ciddî bir hazırlığa sahip olmayı gerektiren Türk hukuk tarihi dersinin deruhte edilmesi veya ettirilmesi ilim hayatımızın tekâmülü bakımından pek ümit verici bir hâdise değildir. Bu hükmün en maddî delili de şüphesiz onun bu mevzuu ihtiva eden eseridir. Bu durumunun biraz farkında bulunan müellifin bütün ümitlerini bu dersi kendisinden önce okutan ve basılmış notlar bırakan, Prof. Sadri Maksudî'nin neşrini vaadettiği "*Türk tarihi ve hukuk*" adlı esere bağlaması (s. 1, 2) daha garib bir hâdisedir. Bununla beraber Prof. Sadri Maksudi tarafından bu vaad edilen eser neşredildikten sonra da müellifin Türk hukuk tarihi sahasından kaçmış olması bu ümidin nekadar boş olduğunu meydana koymuştur.

Türk hukuk tarihi adını alan ve baştan başa türkçe ifade bozuklukları, mantikî istidlallerin iptidailiği ile dolu olan bu eser Hukuk tarihi ve mevzu ile alâkasız bir herc u merçten başka bir şey değildir. Kaynak ve tenkidleri tefrik edemeyecek kadar acemî olan müellif bu eserde Etrüskler'in Türk olduğundan, Orta-Asya'nın iklim tahavvülâtından, Hunların türklüğünü isbata çalıştıktan yani mevzu ile alâkasız bir karalama vücade getirdikten sonra sözde hukukî duruma geçerken Göktürk Hükümdarı Kutluğ Kağan'a verilmiş ünvanı izah ediyor: "...kendisine İltiş Kağan, hükümet adı (?) verilmiştir. Devlet reislerine asıl adlardan başka bir ad vermenin çok eski zamanlardanberi Türkler arasında bir âdet olduğu anlaşılıyor. Meselâ Bayezid'e Yıldırım, Mehmed'e Fatih, Selim'e Yavuz, ve Süleyman'a Kanuni adlarının (?) verilmesi, hatta bence (!?) Mustafa Kemal'e Gazi, İsmet İnönü'ye Millî Şef denilmesi devlet reislerinin daha çok bu ad (?) ile anılmalarının esasını eski Türkler'in eski (?) âdetlerinde aramak gerekir" (s. 15). Bu cümle mantığın iptidailiğini, türkçenin kifayetsizliğini, tarih bilgisinin sathiliğini meydana koymak için kâfidir ve vâfidir.

Müellifin nasıl bir kaos içinde bulunduğunu göstermek ve abesle uğraşmaktan sakınmak maksadiyle sadece bir cümlesini daha nakletmekle iktifa edeceğim: "*Türklerin ilk zamanlardan İslâm oluncaya kadar kendilerinin öz bir hukuku olduğunu gördük (!?) .. Türkler Uygur adını verdiğimiz bir hukuk geliştirmişler (?) ancak islâmı kabul eden Türkler III. Hicrî yüzyıldan sonra İslâm hukukunda içtihad kapıları kapandığı için (?) aynı şekilde bir gelişme kaydederek İslâm hukukunun ilerlemesine yardım edememişlerdir (!)*(s. 152). Bu ibare muhakemenin iptidailiği, tarih ve hukuk mefhumlarının teşekkül etmemesi ve mevzuunun inkârı bakımından hiç bir izaha lüzûm görmeden anlaşılacak bir mahiyettedir. Biçare hukuk tarihçisi mevzuunu inkâr ederken hiç olmazsa Osmanlı kanun-nâmelerini

hatırlaması ve bunların delâlet ettiği mânâyı biraz anlaması icap ederdi. Burada yalnız tarih ve hukuk anlayışı bakımından bir çocuğun muhakemesiyle karşılaştığımızı meydana koymak için müellifin içtihad kapısını kale kapısı gibi bir şey sandığına işaret etmek, fakat Türk çocuğunun muhayyalesinde Türkler'in açamayacağı bir kapı olmadığını hatırlamak lâzımdır. Bununla beraber bu eseri yazmakla gurur duyduğu anlaşılan ve bunu mukaddemede *"ilk eserim olan bu küçük kitabı beni ve ağabeylerimi yetiştirmek için maddî ve manevî her fedakârlığa katlanmaktan çekinmeyen ve oğullarının sevincinden başka sevinç bilmeyen anne ve babama ithaf ediyor ve istedikleri şekilde eserler vermek üzere çalışmayı onlara vaad ediyorum"* ifadesiyle safdilâne bir şekilde belirten zavallı müellifin az zaman zarfında profesör olmak ve *"istedikleri şekilde"* yeni bir eser daha vermek suretiyle ana ve babasını sevindirmiş olması ve çocukluğuna rağmen vâdini yerine getirmesi şüphesiz takdire şayan bir hâdisedir !

Filhakika kısa bir zamanda Türk hukuk tarihini meydana (!) koyduktan sonra derhal siyasi tarih sahasına geçen müellimiz burada da aynı velüdiyeti göstererek sür'atle *"Siyasi tarih"* (Ankara 1949) adlı bir eserin neşrine muvaffak olmuştur. Bu mevzuda malûm ve mebzul eserlerden basit fakat faydalı bir kompilasyon yapmak mümkün iken bozuk aktarmalardan ibaret olan bu eserin sadece mukaddemesi müellifin dimağında henüz ufak bir tekâmülün kaydedilmediğini göstermektedir. Gerçekten ana-babasını sevindireceği sanılan bu eserin baş tarafı bile bir talebenin tarih ve türkçe kompozisyon imtihanlarında sınıfta kalması için kâfidir. Böyle olması da biraz tabiidir. Filhakika Coşkun'un kalem kullanmadan eser yazdığını, önündeki kitaptan seçtiği metni daktilo ile doğrudan doğruya kâğıda geçirdiğini bilenler bu netice karşısında fazla hayret etmeyeceklerdir. Hukuk Fakültesinde profesörlük gibi büyük bir mevkide bulunmasına rağmen bu seviyedeki eserlerden bahs etmemiz yine de ciddiyetsizlik telâkki edilebilir. Fakat yukarıda işaret ettiğimiz gibi bu hususa temasımız tenkidin bu neşriyata nisbetle biraz daha seviyeli olduğunu ve bunun vücud bulmasında muharrik ve yardımcı unsurların mevcudiyetini göstermek içindir. Esasen tenkid sahibinin eser yazarken ne kadar cesur ise ciddi bir mevzuda başkasiyle münakaşaya girmekte de okadar ürkek bir ruhî davranışa malik bulunduğunu bilenler bu ifadenin mânâsını daha kolay anlarlar. O halde bu ürkek ruha, bu kifâyetsiz muhakemeye ve bu beceriksiz kaleme sahip bulunan "Bay" Coşkun Üçok'un böyle bir sergüzeşte atılması sebebi yine de meydana çıkmış olmuyor. Nifak unsurlarının gafilâne telkin ve tahriklerine aldanarak kolaylıkla ilmî bir tenkidin kahramanı olmak gibi safiyâne bir iştihadan başka münekkidimizi böyle bir maceraya sürükleyen diğer bir takım iptidai düşünce ve hesaplar da mevcuttur. Bununla beraber bizi ciddiyetsizliğe sevk edecek olan bu düşünce ve hesapların mahiyetini meydana koymaktan sakınmanın lüzûmu da takdir edilecektir. Son olarak onun, hukukun henüz fakülte haline gelmeden, oradaki selefleri ile kendisi arasındaki azîm seviye farkını göz önüne getirerek, bu ilmî inhitat karşısında, memleket hesabına ne kadar üzülmemiz gerektiğini hatırlatmakla iktifa edelim ve bu mânevî sukûtun endişe verici âkıbetleri üzerinde, millî bir vazîfe olarak, hassasiyetle durmanın ehemmiyetini belirtelim.